

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorální a spirituální teologie

Pavel Lavický

**Lidská práce v sociální nauce církve se
zaměřením na vybraná díla
sv. Jana Pavla II.**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Marta Lucie Cincialová, Th.D.

Obor: Teologické nauky

Olomouc 2016

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucí práce. Všechny literární prameny, které jsem v práci použil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Ve Velkém Meziříčí dne 11. dubna 2016

Pavel Lavický

Mé díky patří především sestře Mgr. Martě Cincialové Th.D. za čas, odborné vedení, cenné rady a povzbuzení.

Dále chci poděkovat všem, kteří mně nějakým způsobem podpořili v napsání této práce.

Obsah

ÚVOD	5
1. ZÁKLADY KATOLICKÉ SOCIÁLNÍ NAUKY	7
1.1. Co je sociální nauka církve?	7
1.2. Mezníky vývoje	9
1.3. Základní principy	12
2. VYBRANÉ ASPEKTY SOCIÁLNÍ NAUKY O LIDSKÉ PRÁCI V OBDOBÍ PŘED JANEM PAVLEM II.	14
2.1. Práce ve Starém zákoně	14
2.2. Práce v Novém zákoně	16
2.3. Lidské práce ve starověku a středověku	19
2.4. Nauka encykliky Rerum novarum, její rozvoj a pozitivní dopady	20
2.4.1. Dělnická otázka v Rerum novarum	21
2.4.2. Nauka rozvíjející učení Rerum novarum	25
2.4.3. Přínos nauky v hospodářské a sociální oblasti	28
2.5. Smysl lidské činnosti v pastorální konstituci Gaudium et spes	29
3. LIDSKÁ PRÁCE VE VYBRANÝCH DÍLECH SV. JANA PAVLA II.	31
3.1. Lidská práce v encyklice Laborem exercens	31
3.2. Univerzální určení statků v encyklice Centesimus annus	36
3.3. Organizace práce v apoštolském listě Christifideles laici	37
3.4. Odpočinek od práce v apoštolském listě Dies Domini	38
ZÁVĚR	39
POUŽITÁ LITERATURA	41
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	44

Úvod

Lidská práce je jednou z hlavních součástí existence člověka na zemi. Lze se na ni dívat z pohledu rodiny, osoby, národa, ekonomiky, kapitálu, vlastnictví, životního prostředí atd. V dnešní době je bohužel na práci nahlíženo v mnoha případech pouze z jednostranného ekonomického hlediska. V tomto případě se práce ve velkém množství případů stává nedůstojná člověku.

Tento negativní jev v pracovním prostředí mohu ze své osobní zkušenosti potvrdit. Přes patnáct let pracuji manuálně jako dělník. Často bylo s námi zaměstnanci ze strany zaměstnavatelů nedůstojně zacházeno. Tato moje negativní zkušenost se stala jedním z hlavních motivů pro napsání této práce.

Téma lidské práce v sociální nauce církve, je výrazně spojena s osobností svatého Jana Pavla II. Učení o lidské práci, kterým přispěl do sociální nauky, je pro současnou společnost velice aktuální. Jeho nauka obsahuje recept na řešení různých problémů spojených s prací v dnešním světě, ukazuje na kořeny těchto problémů a učí, jak má vypadat práce důstojná člověku.

Cílem této bakalářské práce je analyzovat některé aspekty nauky o lidské práci v sociální nauce církve, se zaměřením k vybraným dílům sv. Jana Pavla II.

Práce vznikla metodou analýzy použité literatury. Literární prameny, z kterých tato práce čerpá, souvisejí především se sociální naukou církve. Hlavní prameny tvoří literatura, která pojednává o tématu lidské práce, nebo s tématem práce úzce souvisí. Jedná se především o encykliky *Rerum novarum*, *Laborem exercens a Centesimus annus*, dále pastorální konstituce *Gaudium et spes*, *Kompendium sociální nauky církve a Písmo svaté*.

První kapitola pojednává o sociální nauce církve, konkrétně se snažíme vysvětlit, na jakých základech stojí a co je jejím předmětem. Dále se v kapitole pojednává o hlavních meznících vývoje, kde největší pozornost je zaměřena na encykliku Lva XIII. *Rerum novarum*, která se pojí se vznikem novodobého sociálního učení. Závěr první kapitoly se věnuje základním principům, na kterých sociální nauka stojí.

V druhé kapitole se zaměříme na vybrané akcenty lidské práce v období před

Janem Pavlem II. Nejprve pojednáme o lidské práci v Písmu svatém, kde se zaměříme na hlavní linii textů, které souvisejí s tématem práce. Dále se budeme věnovat pojetí práce v období starověku a středověku. V novodobé historii do problémů spojených s lidskou prací promluvila především encyklika *Rerum novarum*, její obsah je spojen s dělnickou otázkou. Zaměříme se na obsah nauky, jak je nauka dále rozvíjena a také se budeme věnovat pozitivnímu dopadu nauky v hospodářském a společenském životě. Na konci kapitoly se budeme zabývat některými aspekty nauky o lidské činnosti v konstituci II. vatikánského koncilu *Gaudium et spes*.

V třetí kapitole rozebereme nauku o lidské práci v dílech sv. Jana Pavla II. Zaměříme se na encykliku *Laborem exercens*, jejíž celý obsah se zabývá tématem lidské práce. Tématy vlastnictví a kapitálu, které jsou úzce spojené s prací člověka, se zabývá encyklika *Centesimus annus*. V apoštolských listech *Dies Domini* a *Christofideles laici* se Jan Pavel II. zaměřuje na hodnotu odpočinku a na působení laiků ve světě práce.

1. Základy katolické sociální nauky

V této kapitole se budeme věnovat hlavním aspektům sociální nauky církve. Nejprve si řekneme, co je jejím předmětem, z jakých základů vychází a jaká je její definice. Hlavní mezník vývoje novodobé sociální nauky jako vědecké disciplíny je spojen se vznikem encykliky *Rerum novarum*. Hodnoty solidarity, subsidiarity a společného dobra tvoří tři základní principy katolické sociální nauky.

1.1. Co je sociální nauka církve?

Křesťanská víra není politickým poselstvím, přesto se chce podílet na utváření hospodářského a společenského řádu. Církev v evangeliu a v křesťanském obrazu člověka rozpoznává mnoho zásad pro utváření politických a společenských řádů. V katolické církvi jsou tyto zásady od poloviny 19. století systematizovány.¹ Katolickou sociální nauku podle Oswalda von Nell Breuningena můžeme chápat v širším a užším smyslu. V širším smyslu lze křesťanské poselství chápat pouze v případě, pokud má vliv na budování a utváření společenského života. Toto shrnutí vychází z myšlenek papeže Jana XXIII., v nichž prezentuje sociální nauku církve jako součást křesťanské nauky o člověku. V užším smyslu se jedná o všechny prohlášení učitelského úřadu vztahující se k utváření společnosti.²

Sociálními danostmi své doby se církev zabírala ve všech obdobích svých dějin, jak v teologii, tak i v pastorační, charitativní i politické praxi.³ Její vývoj je spojen s morální teologií. V 19. století se sociální nauka církve stává samostatnou vědní disciplínou, kde důležitou roli hrají papežské encykliky, počínaje encyklikou *Rerum novarum* (1891). V této době bylo poselství evangelia konfrontováno s nesčetnými problémy hospodářského a politického života. Důstojnost lidské osoby je základem a prvotním předmětem sociální nauky církve. Člověk, jako svobodná a

¹ Srov. SPIEKER, M., *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 6.

² Srov. ERNST, W., *Katolická sociální nauka - východisko z krize?*, s. 4.

³ Srov. ANZERBACHER, A., *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*, s. 124.

Bohem stvořená bytost, nese v sobě důstojnost a zodpovědnost ke společnosti.⁴ Zdrojem zásad je Písmo svaté, spisy významných teologů, přirozený mravní zákon a magisterium. Učení sociální nauky církve se rodilo postupně, během aplikování zásad evangelia na hospodářský a společenský život. V těchto oblastech docházelo k mnoha nespravedlnostem a křivdám, proto církev cítila potřebu se k problémům vyjádřit.⁵ „*Prostřednictvím své sociální nauky na sebe církev bere úkol zvěstování, které ji Pán svěřil. Církev tak uskutečňuje v historických proměnách poselství Kristova osvobození a vykoupení, tedy evangelium o Božím Království.*“⁶

Sociální nauka církve svůj základ čerpá z církevní tradice a biblického zjevení. S těchto zdrojů pocházejících od Boha čerpá sociální učení inspiraci a světlo. Boží slovo do života uvádí víra a společně s ní působí rozum. Stejně tak sociální nauka, jako aplikované vědění, využívá současně rozum a víru. Jedná se o dva způsoby poznání. Zjevení a lidská přirozenost tvoří zdroje, z kterých sociální nauka čerpá. Kristovo tajemství nevyklučuje a neoslazuje roli rozumu. Rozum osvětlený vírou představuje pro sociální nauku vyšší poznávací schopnosti.⁷

V sociální nauce církve se setkává teologie nejen se sociologií, ale i s jinými vědními disciplínami, jako například politologií a ekonomii. Využívá poznatky z těchto i jiných společenských věd, čerpá z filosofických a teologických oborů, jako je morální teologie, dogmatika, biblické vědy a jiné.⁸

K hlubšímu pochopení zákonu společenského života se církvi dostává prostřednictvím Božího zjevení. Z evangelia církve dostává plné zjevené pravdy o člověku. Při hlásání evangelia, je dosvědčována důstojnost člověka. Církev má v morální oblasti jiné poslání než politická moc. Zajímá se o časné záležitosti člověka, nakolik jsou zaměřeny na poslední cíl, jímž je svrchované dobro.⁹ Církev nemůže být lhostejná ke společenským záležitostem, k tomuto se vyjadřuje kodex

⁴ Srov. UMLAUF, M., Sociální nauka církve-integrální součást křesťanské nauky o člověku, In ČERNUŠKA, P., POSPÍŠIL, C. V. A STANĚK, F. (ed.), *Interdisciplinární úvod do četby kompendia sociální nauky církve*, s. 11.

⁵ Srov. PASTRŇÁK, M., Úvod do sociální nauky církve, In *Sociální učení církve: pracovní texty pro vzdělávání laiků*, s. 4-5.

⁶ PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR, *Kompendium sociální nauky církve. čl. 63.*; dále jen *KSNC*

⁷ Srov. Tamtéž, čl. 74-75.

⁸ Srov. UMLAUF, M., Sociální nauka církve-integrální součást křesťanské nauky o člověku, In ČERNUŠKA, P., POSPÍŠIL, C. V. a STANĚK, F. (ed.), *Interdisciplinární úvod do četby kompendia sociální nauky církve*, s. 11.

⁹ Srov. *Katechismus katolické církve*, čl. 2419-2420; dále již *KKC*

kanonického práva takto: „*Církví přísluší vždy a všude hlásat mravní zásady včetně těch, které se týkají společenského pořádku, a také posuzovat kteroukoliv lidskou záležitost, pokud to vyžadují základní práva lidské osobnosti nebo spása duší.*“¹⁰

1.2. Mezníky vývoje

Kořeny sociální nauky církve je třeba hledat v samém počátku křesťanství. V prvních staletích po rozšíření křesťanství věřící a církevní otcové bádají a přemýšlejí o zjevených údajích, přepracovávají novou nauku o Bohu, Kristu a vykoupení. Stejně tak se pozornost obrací na člověka, především k jeho inteligenci a svobodě, k jeho podřízenosti a dialogu s Bohem a jeho věčnému předurčení. Středověk pro toto patristické hloubání vypracovává syntézu a organicky ji uspořádává. Zvláště Tomáš Akvinský toto patristické hloubání upřesňuje a propracovává ve světle víry.¹¹

Novodobý vývoj sociálního učení církve začíná encyklikou *Rerum novarum*, kde se učitelský úřad poprvé výslovně a podrobně zabývá dělnickou otázkou, která je aktuální v té době.¹² Průmyslová revoluce vyvrcholila v druhé polovině 19. století, byla inspirována liberalismem, který prosazoval neomezenou hospodářskou svobodu, která přinese samoregulaci národního hospodářství a dobro pro maximální počet lidí. Kapitalistický hospodářský systém vyrostl z těchto zásad liberalismu. V tomto novém systému vznikla nová forma vlastnictví – kapitál, zároveň nový druh práce - námezdní. Bez ohledu na věk dělníka, vše bylo zaměřeno na nejvyšší výkon a nejvyšší zisk. Tento systém nehleděl na to, zda dělník užívá rodinu. Z práce se stává zboží, které podléhá nabídce a poptávce. Tento nespravedlivý systém vedl k rozštěpení společnosti na dvě třídy. Jednu třídu tvořil početný proletariát a druhou malá skupina boháčů. Vznik socialismu souvisí se vznikem těchto nesnesitelných poměrů: soukromé vlastnictví mělo být podle učení Marxe a Engelse odstraněno, zestátněno a měla být nastolena diktatura proletariátu. Tento žalostný stav si uvědomovalo mnoho představitelů církve, jako např. mohučský biskup Jan Ketteler, Adolf Kolping, Don Bosko a další vůdčí postavy Freiburgské unie.¹³

¹⁰ *Kodex kanonického práva*, kán. 747- §2.

¹¹ Srov. SPIAZZI, R., *Sociální kodex Církve*, s. 21-22.

¹² Srov. ANZENBACHER, A., *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*, s. 123.

¹³ Srov. PASTRNÁK, M., Úvod do sociální nauky církve, In *Sociální učení církve: pracovní texty pro vzdělávání laiků*, s. 5-6.

Cestu ke vzniku encykliky *Rerum novarum* papeže Lva XIII. připravovalo více dokumentů, zejména encykliky: *Arcanum* (1880) o rodině a manželství jako o základu společnosti, dále *Diuturnum* (1881) o původu státní moci, *Immortale Dei* (1885) o spořádaném poměru církve a státní moci, *Sapientiae christianae* (1890) o nejdůležitějších povinnostech křesťanů vůči státu a *Libertas* (1888) proti zhoubné nauce o lidské svobodě.¹⁴ Papež Lev XIII. v encyklice *Quod apostolici muneris* (1878) doporučuje zakládání dělnických organizací, o prospěšnosti odborových organizací píše v encyklice *Humanum genus* (1884). Katolíci v různých zemích poznali, že otázky ohledně práce překračují hranice státu a stávají se problémem mezinárodním. Proto v roce 1884 založili ve Freiburgu zvláštní mezinárodní sdružení. Ve sdružení byly zastoupeny tyto země: Rakousko, Španělsko, Francie, Itálie a Švýcarsko. Sdružení každý rok předkládalo svatému stolci ke schválení výsledky své práce formou posudku. Tyto posudky poukazovaly zejména na to, aby církev prostřednictvím papeže Lva XIII. dala poučení o sociální nauce církve. Zvláště posudek 1888 poukazoval na vhodnost papežského projevu k otázkám práce. Papež Lev XIII. tento posudek prozkoumal, doplnil a vydal encykliku *Rerum novarum*.¹⁵

Papež Pius XI. roku 1931 vydává encykliku *Quadragesimo anno*, která vychází k čtyřicátému výročí od vydání encykliky *Rerum novarum*. V encyklice reaguje na změny společnosti, které vyžadují upřesnění a rozvinutí sociální nauky církve. Pius XI. si v encyklice *Quadragesimo anno* všímá i lidí, kteří učení *Rerum novarum* označují za sociální utopii. Nabádá k provedení reformy institucí a mravů. Papež si všímá kapitalistického uspořádání společnosti, kde jedni poskytují práci a druzí kapitál. Špatné uspořádání společnosti vidí především v jednotlivých lidech. Odmítá umírněný socialismus, který nemá vztah k Bohu a prezentuje se jako pozemský ráj.¹⁶

Za pontifikátu Pia XII. se v Evropě k moci dostávaly totalitní režimy. Prostřednictvím encykliky *Non abbiamo bisogno* papež protestoval proti fašistickému režimu v Itálii, o situaci katolíků v Německu mluví v encyklice *Mit brennender Sorge* a o ateistickém komunismu píše v encyklice *Diviny Redemptoris*. Papež Pius XII.

¹⁴ Srov. Pius XI., *Quadragesimo anno*, čl. 2.; dále již *QA*

¹⁵ Srov. SAŇKA, S., Úvodní slovo, In ČSL. ODBOROVÉ SDRUŽENÍ KŘESŤANSKO- SOCIÁLNÍ, *Dělnictvu a zaměstnanectvu: k oslavě 35. výročí vydání encykliky Rerum Novarum*, s. 5-6.

¹⁶ Srov. BAHOUNEK, J., *Sociální učení církve*, s.31-33.

prostřednictvím rozhlasových poselství a jiných zásahů do sociální nauky provádí reflexy nad novým společenským řádem.¹⁷

Jan XXIII. vydává k 70. výročí encykliky *Rerum novarum* encykliku *Mater et Magistra* (1961), věnuje se v ní především hospodářským otázkám. V encyklice *Pacem in terris* (1963) rozebírá témata týkající se politiky a míru. Tyto dvě encykliky přinášejí nové aspekty. Ve své základní koncepci se neodchylují od tradice vedoucí od *Rerum novarum* k Piu XII.¹⁸

Roku 1959 byl Janem XXIII. ohlášen II. vatikánský koncil, zahájen byl v roce 1962. Text pastorální konstituce *Gaudium et spes* (1965) „o církvi v dnešním světě“ lze chápat jako založení a shrnutí katolické sociální nauky. Text koncilu předložil bruselský kardinál Josef Suenens.¹⁹ Touto konstitucí církev zahájila dialog s těmi, kdo do ní nepatří. V dialogu byly vytyčeny společné základy s připraveností k naslouchání, vzájemnému poznávání a s přiznáním chyb a neznalostí. O názvu konstituce se vedly velké spory, proto se o něm muselo samostatně hlasovat. Druhou charakteristikou konstituce je odvaha dávat konkrétní pokyny do situace, ve které se člověk nachází. Jak sám koncil říká, tyto pokyny jsou z teologického hlediska nedokonalé:

„Ovšem vzhledem k nesmírné rozmanitosti poměrů a kultur ve světě má tento výklad v mnoha svých částech úmyslně jen povšechný ráz: přestože podává nauku, kterou již církev přijala, přece je třeba v ní pokračovat a dále ji rozvíjet, protože pojednává nezřídka o věcech podléhajících nepřetržitému vývoji. Doufáme, že mnohé myšlenky, které jsme vyslovili, opírajíce se o Boží slovo a ducha evangelia, budou moci být všem vydatnou pomocí, zvláště až je věřící křesťan pod vedením svých pastýřů přizpůsobí jednotlivým národům a jejich mentalitě.“ (GS 91)

Konstituce je příkře v rozporu s některými „světskými kruhy“, které si myslí, že církev je určena pouze k uspokojování náboženských potřeb.²⁰ Dalším dokumentem II. vatikánského koncilu v rámci sociální nauky církve je deklarace *Dignitatis humanae*, která vyhláší právo na náboženskou svobodu.²¹

¹⁷ Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR, *KSNC*, čl. 92-93.

¹⁸ Srov. UMLAUF, M., Sociální nauka církve-integrální součást křesťanské nauky o člověku. In ČERNUŠKA, P., POSPÍŠIL, C. V. a STANĚK, F. (ed.), *Interdisciplinární úvod do četby kompendia sociální nauky církve*, s. 21.

¹⁹ Srov. ANZENBACHER, A., *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*, s. 152.

²⁰ Srov. RAHNER, K., Úvod k Pastorální konstituci o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 176-177.

²¹ Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR, *KSNC*, čl. 97.

Encykliku *Populorum progressio* Pavla VI. lze považovat za jakési rozšíření učení *Gaudium et spes* o hospodářském a společenském životě. Roku 1967 Pavel VI. ustanovil Papežskou komisi *Iustitia et Pax*. Jejím posláním je vybízet katolickou veřejnost k podpoře rozvoje chudých zemí a k sociální spravedlnosti mezi národy. K osmdesátému výročí *Rerum novarum* vydal apoštolský list *Octogesima adveniens* (1971), v němž se zamýšlí nad problémy postindustriální společnosti.²²

Jan Pavel II. encyklikami *Laborem exercens* (1981), *Sollicitudo rei socialis* (1987) a *Centesimus annus* (1991) navazuje na učení svých předchůdců - Lva XII., Pia XI. a zvláště Jana XXIII. a Pavla VI. Těmito encyklikami se výrazně podílí na rozvoji sociálního učení církve.²³

1.3. Základní principy

Základním pilířem katolického sociálního učení je zásada důstojnosti člověka. Z tohoto základu vycházejí další principy sociálního učení církve jako je společné dobro, solidarita a subsidiarita. Tyto výrazy určují pravdu o člověku, která je poznatelná vírou a rozumem, pramení z evangelijního poselství a požadavků. To vše je shrnuto v přikázání lásky k Bohu a lidem. Tyto principy se církev v průběhu doby snaží ve světle Ducha svatého přesněji stanovovat, uspořádávat a vyjadřovat, aby odpovídala na požadavky doby.²⁴

Klasická formulace subsidiarity se nachází v encyklice *Quadragesimo anno*²⁵: „*To co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, to se jim nemá brát z rukou a přenášet na společnost. Stejně tak je proti spravedlnosti, když se převádí na větší a vyšší společenství to, co mohou vykonat a dobře provést společenství menší a nižší*“²⁶

Z tohoto textu lze odvodit, že každá společenská činnost je přirozenou povahou subsidiární a slouží jako pomoc jednotlivému člověku. Princip subsidiarity

²² Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR, *KSNC*, čl. 98-100.

²³ Srov. FIALA, P., HANUŠ, J. A VYBÍRAL, J., *Analýza a interpretace katolické sociální nauky*. In FIALA, P., HANUŠ, J. A VYBÍRAL J. (ed.), *Katolická sociální nauka a současná věda: Interdisciplinární analýzy sociálních encyklik Jana Pavla II*, s. 13.

²⁴ Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR, *KSNC*, čl. 160.

²⁵ Srov. ANZENBACHER, A., *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*, s. 212.

²⁶ PIUS XI., *QA*, čl. 79.

určují dvě pravidla: příkaz pomoci a zákaz překročení kompetencí. Vyšší sociální útvary mají sloužit nižším a menším. Blahu jednotlivce subsidiárně slouží celá sociální sféra, která jednotlivci nesmí brát kompetence. Stejně tak nesmí brát kompetence vyšší sociální útvar nižšímu.²⁷

Solidarita upravuje vzájemný poměr mezi členy společnosti. Každá jednotlivá osoba je spoluodpovědná za blaho druhých. Lze to říci i opačně, že společnost zodpovídá za blaho jednotlivce. Solidarita vychází z jednotlivce a směřuje k obecnému blahu všech.

Princip solidarity je více než křesťanská ctnost a lidský postoj. Lze ji právně vynuocovat, aby se dalo udržet solidární společenství, v němž mohou být jednotlivci donuceni přispívat na druhé.²⁸

O obecném blahu se koncilová deklarace *Dignitatis humanae* vyjadřuje takto: „*Obecné blaho společnosti je totiž souhrn podmínek společenského života, jejichž prostřednictvím mohou lidé plněji a snáze dosáhnout své dokonalosti, záleží především v zachování práv a povinností lidské osoby*“ (DH 6)

Princip obecného dobra obsahuje hodnotový rozměr práva povinnosti a také souhrn podmínek, kde je legitimován, zavazován a omezován stát. Státu přísluší pravomoc na posledním, přesto rozhodujícím místě. Má koordinovat různé zájmy a aktivity, aby byly ve prospěch všech. Některé oprávněné nároky nelze mocensky prosadit, např. právo silnějšího není na straně nezaměstnaných. Zde by měl především stát sloužit slabým a obecnému blahu.²⁹

²⁷ Srov. ANZENBACHER, A., *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*, s. 214-215.

²⁸ Srov. OCKENFELS, W., *Katolická sociální nauka*, s. 64-65.

²⁹ Srov. Tamtéž, s. 67-68.

2. Vybrané aspekty sociální nauky o lidské práci v období před Janem Pavlem II.

Nauka o lidské práci v díle Jana Pavla II. je součástí církevní tradice. V této kapitole se zaměříme na vybrané aspekty této nauky v období, které Jana Pavla II. předchází.

Nejprve se zaměříme na lidskou práci z biblického pohledu. „*Sociální nauka církve nachází svůj základ v biblickém zjevení.*“³⁰ V Písmu svatém se budeme věnovat textům tvořící hlavní linii související s tématem lidské práce. Ve Starém zákoně se především zaměříme na knihu *Geneze*. V Novém zákoně největší pozornost bude patřit, jednak Kristovým výrokům, které se v podobenstvích dotýkají tématu práce a na listům apoštola Pavla.

Starověký pohled na práci ve velké míře ovlivnil sv. Benedikt, překonal její antický negativistický pohled a pojetí práce ovlivnil na několik století dopředu.

Průmyslová revoluce v novověku se pro církve z pohledu lidské práce stala výzvou. Na tuto výzvu církve odpověděla prorockou silou prostřednictvím encykliky *Rerum novarum*.³¹ Zaměříme se jednak na její obsah pojednávající o dělnické otázce a také na pozitivní dopad této nauky v společenském a hospodářském životě. Dále se budeme věnovat nauce, která nauku o dělnické otázce v *Rerum novarum* rozvíjejí a doplňuje. Závěr kapitoly bude patřit nauce související s činností člověka, v rámci II. vatikánského koncilu, konkrétně se zaměříme na pastorální konstituci *Gaudium et spes*.

2.1. Práce ve Starém zákoně

Bůh celý svět tvoří během šesti dnů (srov. Gn 1,1-1,31). Tato stvořitelská činnost je chválou a oslavou práce. Všemohoucí Bůh se v této biblické zprávě ukazuje v obraze pracovníka, který pouhým pokynem své vůle všechno tvoří.³² Bůh

³⁰ PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR, *KSNC*, čl. 74.

³¹ Srov. Tamtéž, čl. 267.

³² Srov. ŠPAČEK, R., *Práce ve světle zjevení Božího*, s. 17

tvoří od méně dokonalého k dokonalejšímu, vrcholem stvořitelského díla je člověk.³³
„*Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, k Božímu obrazu jej stvořil, stvořil jej jako muže a ženu.*“ (Gn 1,27)

Bůh sedmého dne přestal konat své dílo, od stvoření si odpočinul a sedmý den posvětil. (srov. Gn 2,1-2,2). „*Jako Bůh přestal sedmý den konat veškeré své stvořitelské dílo a odpočinul si, tak i život člověka má rytmus práce a odpočinku*“³⁴
Člověk jako obraz dostává od Boha příkaz k sobotnímu odpočinku od práce. Příkázání o svátečním klidu je vrcholem biblické nauky.³⁵

„Pomni sobotního dne, abys jej světil. Po šest dnů budeš pracovat a konat veškeré své dílo; ale sedmý den je sobota pro Jahva, tvého Boha. Nebudeš konat žádné dílo ani ty, ani tvůj syn, ani tvá dcera, ani tvůj služebník, ani tvá služka, ni tvé zvířata, ani cizinec, který dlí v tvých branách. Neboť po šesti dnech udělal Jahve nebe, zemi, moře a vše, co je v nich, ale sedmého dne si odpočinul, a proto požehnal Jahve sobotní den a posvětil jej.“
(Ex 20,8-11)

Člověk od Boha dostává požehnání a příkaz, ve kterém je mu svěřena celá země: „*Bud'te plodní, rozmnožujte se, naplňte zemi a podrobte si ji; vládněte mořským rybám, nebeským ptákům a všem živým tvorům, kteří se pohybují po zemi*“ (Gn 1,28) Boží obraz člověka v kontextu se svěřením země dělá z člověka pověřeného vládce a podmanitele země. Člověk je Božím zástupcem. Text bible neurčuje jeho přesnou identitu obrazu Boha. Jako představitel Boha na zemi, má být zodpovědný za stvoření, které má zvelebovat a chránit.³⁶

O povinnosti obdělávat zemi kniha *Geneze* říká: „*Bůh Jahve vzal člověka a usadil ho v zahradě Edenu, aby ji obdělával a střežil*“ (Gn 2,15). Tato část tématicky navazuje na text o uvedení člověka do zahrady: „*Bůh Jahve vysadil zahradu na východě v Edenu a postavil do ní člověka, kterého utvořil*“ (Gn 2,8). Je třeba si povšimnout faktu, že Bůh očekává od člověka práci před jeho pádem. Ráj je místem pro práci a činnost. Z verše je zřejmé, že práce patří k člověku od samého prvopočátku.³⁷

³³ Srov. KKC, čl. 342-343.

³⁴ Srov. Tamtéž, čl. 2184.

³⁵ Srov. CHALUPA, P., Starozákonní východiska kompendia sociální nauky církve. In ČERNUŠKA, P., POSPÍŠIL, C. V. A STANĚK, F. (ed.), *Interdisciplinární úvod do četby kompendia sociální nauky církve*, s. 39.

³⁶ Srov. DUBOVSKÝ, P. (ed.), *Genezis: Komentáře k Starému zákonu*, s. 77.

³⁷ Srov. Tamtéž, s. 139.

Po hříchu Adama a Evy se práce stává lopotou a trestem (Srov. Gn 3,6-8), země je tajemně nepřátelská a nevděčná (Srov. Gn 4,12). Svého významu ovšem nepozbývá, pouze místo radostné služby Bohu se stává obtížnou a namáhavou.³⁸ „*V potu tváře budeš jíst svůj chléb, dokud se nenavrátiš do země. Protože z ní jsi byl vzat.*“ (Gn 3,19)

O těžkostech a bezútěšnosti práce píše kniha Kazatel: „*Nenávidím práci, kterou jsem namáhavě konal pod sluncem.*“ (Kaz 2,18) U Kaina a Ábela se lidská práce stává jevištěm soupeření a bratrovražd (Srov. Gn 4). Práce se stává příležitostí k hříchu. Stavba babylonské věže je příkladem toho, kdy člověk chce utvářet svět bez Boha a proti Bohu (Srov. Gn 11,3-9). Lidská činnost se tak stává absolutně nezávislá a soběstačná.³⁹

V knize Přísloví jsou zmiňovány hodnoty, které úzce souvisí s prací. O výdělku za práci kniha přísloví říká: „*Mzda spravedlivého vede k životu, výdělek zlovolníka ke hříchu*“ (Př 10,16). V knize se dále dočteme o práci, která zabraňuje bídě a je zdrojem bohatství. „*Nedbalá ruka ochuzuje, ruka pilných obohacuje.*“ (Př 10,4). Stejně tak o spojení dobra s poctivou prací mluví i kniha žalmů: „*Práci svých rukou se budeš živit, blaho a štěstí tobě!*“ (Žl 128,2).

Starý zákon nám představuje různé lidské profese: např. lékaře (srov. Sir 38,1), lékárníka (srov. Sir 38,4-8), řemeslného umělce (srov. Ex 31,1), kováře (srov. Gn 4,22; Iz 44,12), hrnčíře (srov. Jer 18,3), rolníka (srov. Gn 9,20, Iz 5,1), učence (srov. Kaz 12,9-12; sir 39,1-8), mořeplavce (srov. Žl 107, 23-30), stavitele (srov. Gn 11,3), hudebníka (srov. Gn 4,21), pastýře (srov. Gn 4,1), rybáře (srov. Ez 47,10) a práci ženy (srov. Př 31,15-27).

2.2. Práce v Novém zákoně

V Evangeliu u Marka je Ježíš označen jako muž práce. „*Cožpak to není ten tesař?*“ (Mk 6,3). Svoji řemeslnou práci koná jako Josef z Nazaretu (srov. Mt 13,55). Kdo v Izraeli nevlastnil půdu, musel konat pro svoje živobytí jinou nízkou práci. Ježíš vyráběl nebo opravoval náradí a drobné věci. Jeho zaměstnání nebylo prestižní

³⁸ Srov. ŠPAČEK, R., *Práce ve světle zjevení Božího*, s. 2.

³⁹ Srov. BOUBLÍK, V., *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, s. 88-89.

ani výnosné, perspektiva zisku byla hodně malá, práce byla spíše příznačná pro vydědence.⁴⁰

Ježíš žil na území ovládaném Římany, kteří nechávali vykonávání každodenní práce na otrocích. Kdo pracoval tělesně, patřil do nejnižší společenské vrstvy. Ježíš tuto tělesnou práci neznehodnocuje, naopak projevuje s těmito lidmi sounáležitost. Jak lidé pracují a jak svoji práci prožívají, se pro Ježíše stává obrazem pro Boží království. Tělesná námaha při práci není v protikladu k Božím Království.⁴¹

V evangeliích se dočteme mnoho podobenství spojených s lidskou prací, je v nich uvedena např.: práce pastýře (srov. Jan 10,1-16), rolníka (srov. Mk 12,1-12), lékaře (srov. Lk 4,23), rozséváče (srov. Mk 4,1-9), hospodáře (srov. Mt 13,52), služebníka (srov. Mt 24,45), správce (srov. Lk 16,1-8), rybáře (srov. Mt 13,47-50), obchodníka (srov. Mt 13,45), nádeníka (srov. 20,1-16) a práce ženy (srov. Mt 13,33).

Ježíš si své učedníky vybírá z různých vrstev, což dokazují povolání apoštolů. Právě Nový zákon pojednává o práci, kterou dělali apoštolové před svým povoláním. Rybařením se živili Petr a Ondřej a stejně tak Jakub a Jan (srov. Mt 4,18-22). Dalším Ježíšovým učedníkem je celník Matouš (srov. Lk 5,27-28). Práce apoštolů je připodobněna k práci ženců (srov. Mt 9,37) a učenců (srov. Mt 13,52).

O mzdě Evangelium mluví jako o zásadě: „*Neboť dělník je hoden své mzdy*“ (Lk 10,7). Právo na mzdu vzniká z práce. Mzda nezávisí na milosti, na dobré vůli, či laskavosti. Kde je právo, tam musí být i spravedlnost a ne pouhá milost.⁴²

Na příkladu Marie a Marty Ježíš ukazuje vztah kontemplativního života a práce (srov. Lk 10,38-42). Marta je dobrou hostitelkou, která ví, co od ní hosté očekávají. Marie sedí u Ježíšových nohou a poslouchá jeho učení. Evangelium předkládá spojitost naslouchání a jednání. Jestliže dojde mezi těmito dvěma činnosti k rovnováze, pak práce bude přinášet užitek. Vlastní činnost bez naslouchání může vyjít naprázdno, což prezentuje postava Marie, která své sestře dělá výčitky.⁴³

U Matouše se činnost člověka spojuje s posledním soudem. „*Neboť jsem měl hlad, a dali jste mi najíst, měl jsem žízeň, a dali jste mi napít, byl jsem cizinec, a*

⁴⁰ Srov. FAUSTI, S., *Nad evangeliem podle Marka. Porozumět Božím slovu*, s. 153.

⁴¹ Srov. ASSLÄNDER, F. A GRÜN, A., *Práce jako duchovní úkol*, s. 36.

⁴² Srov. ŠPAČEK, R., *Práce ve světle zjevení Božího*, s. 43.

⁴³ Srov. ASSLÄNDER, F. A GRÜN, A., *Práce jako duchovní úkol*, s. 38-39.

přijali jste mě, nahý, a oblékli jste mě, nemocný, a navštívili jste mě, uvězněný, a přišli jste za mnou.“ (Mt 25,35-36)

Boží stvořitelská činnost ve světě trvá stále, jak dosvědčuje evangelium, kde Ježíš o Otci mluví jako o někom, kdo stále pracuje. „*Můj Otec pracuje bez přestání.*“ (Jan 5,17) Filosofie Boha definuje jako plnost činnosti (Actus purus).⁴⁴

Sobota je dnem odpočinku od práce. „*Sobota byla učiněna pro člověka, a ne člověk pro sobotu; takže Syn člověka je pánem nad sobotou.*“ (Mk 2,27-28) V tento den má být vše ve prospěch člověka, protože při stvoření je vše učiněno pro člověka včetně soboty.⁴⁵

Výše uvedená Kristova nauka o práci, podložená vlastním příkladem v Nazaretu, nalézá ozvěnu v listech apoštola Pavla.⁴⁶ Na živobytí si musel vydělávat výrobou stanů. (Srov. Sk 18,3 a Sk 20,34). Mluví o své práci jako o námaze. V těchto těžkostech mu právě Bůh pomáhá svoji milostí (srov. 1 Kor 15,10). Tato lopota je spojena s hrdostí a radostí z práce (Srov. 2 Kor 11,23). U Pavla vzniká obava, aby lopota nevyšla nadarmo (srov. Gal 4,11). Ve sboru se jedná také o namáhavou tělesnou práci (srov. Sk 20,34.35 a 1Kor 4,12).

V průběhu církevních dějin a v době apoštola Pavla se někteří křesťané domnívali, že nemusí pracovat z důvodu blížícího se příchodu Krista. Mysleli si, že sama zbožnost stačí a že se již o pozemské věci starat nemusí.⁴⁷ K tomuto nezdravému postoji apoštol Pavel píše:

„Ve jménu Pána Ježíše Krista vám, bratři, předepisujeme, abyste se stranili každého bratra, který vede nespořádaný život a nežídí se podáním, jež jste od nás obdrželi. Vždyť dobře víte, jak nás máte napodobovat. My jsme mezi vámi nespořádaný život nevedli, ani jsme od nikoho nepřijímali chléb, který jsme jedli, ale ve dne v noci jsme pracovali, lopotili se a namáhali, abychom žádnému z vás nebyli na obtíž: ne že bychom na to nebyli měli právo, ale hodlali jsme vám nabídnout na sobě příklad k následování. A pak jsme vám dávali, když jsme u vás byli, toto pravidlo: nechce-li někdo pracovat, ať také nejí. Slyšíme, že jsou u vás takoví, kdo vedou neuspořádaný život, vůbec nepracují, ale do všeho se pletou. Ty v Pánu Ježíši Kristu nabádáme a vybízíme, aby v klidu pracovali a jedli chléb, na který si vydělají.“ (2 Sol 3,6-12)

⁴⁴ Srov. ŠPIDLÍK, T., *Prameny světla*, s. 61.

⁴⁵ Srov. FAUSTI, S., *Nad evangeliem podle Marka: Porozumět Božímu slovu*, s. 84.

⁴⁶ Srov. JAN PAVEL II., *Laborem exercens*, čl. 26.; dále již LE

⁴⁷ Srov. ASSLÄNDER, F. A GRÜN, A., *Práce jako duchovní úkol*, s. 40.

Podle Pavla se má práce dělat pro Pána, nikoli pro lidi (Srov. Kol 3,23 a 1Sol 4,1-12). Pro člověka má být čest pracovat svými rukama a touto prací dávat příklad ostatním lidem (srov. 1 Sol 4,11.12). O plody práce se je potřeba dělit s jinými (srov. Ef 4,28).

Svatý Jakub se dost příkře zastává mzdy za práci, v souvislosti s porušováním práv dělníků „*Hled'te: křičí mzda, o niž jste připravili dělníky, kteří žali vaše pole, a křik ženců dolehl k uším Pána Zástupů.*„ (Jak 5,4)

2.3. Lidská práce ve starověku a středověku

Pohanský svět ve starověku považoval práci za nedůstojnou člověku a zároveň potřebu práce uznával. Smutným dokladem tohoto smýšlení bylo ohromné množství otroků zaměstnaných všemožnou prací.⁴⁸ Velcí filosofové jako Aristoteles a Plotios věděli, že zahálka ničí. Cesta k dokonalosti je podle jejich názoru v činnosti. Proto nelze plně souhlasit s názorem, že starověká společnost práci nenáviděla. Pozitivnější postoj k práci zastávali židé. Křesťané se od počátku nestyděli, že jsou učedníky dělníka a žáky rybářů. Sv. Basil a sv. Jana Zlatoústý práci nazývá samo stvoření světa. Bůh řekl slovo, které je věčná činnost a stalo se zemí, mořem, zvířaty, rostlinami a lidmi. Stvoření světa je Boží myšlenka, jde tedy o živou práci.⁴⁹

Sv. Benedikt viděl v práci produktivní a preventivní úlohu, kde zahálka je nepřítelem duše. Smysl práce nevidí v seberealizaci a tvůrčí aktivitě, ale v nutnosti, disciplíně a službě. Benedikt vychází z mnišské tradice, kde práce je lékem proti acedii a tělesná činnost prospívá tělu. Práce přispívá k tomu, abychom se zabývali sami sebou, zahání obavy z prázdnoty a činí den plodným. V rámci ideálu by podle sv. Benedikta měla být rovnováha mezi tělesnou a duševní prací.⁵⁰ Svátý Benedikt překonal negativní antický pohled na práci. Pojetí práce na západě ovlivnil na několik století dopředu. Benediktýnské heslo „*ora et labora*“ (modli se a pracuj) se stalo

⁴⁸ Srov. ŠPAČEK, R., *Práce ve světle zjevení Božího*, s. 9.

⁴⁹ Srov. ŠPIDLÍK, T., *Prameny světla*, s. 61-63.

⁵⁰ Srov. STEWART, C., *Modlitba a komunita*, s.112-113.

slavným. Nejde pouze o poměr práce a modlitby, jde o vnitřní spoluúčast. Jestliže práce pramení z modlitby, pak se sama stává modlitbou.

Středověk práci chápal jako nevyhnutelnou část života. Toto pojetí práce je spojeno s Biblií. Na rozdíl od starověku tělesná práce není považována za ponižující. Podle Tomáše Akvinského je práce přírodním zákonem. Povinnost pracovat mají všechny třídy a stavy. Lidská práce patří k člověku stejně, jako je pro ptáka přirozené létat. Podle Tomáše má člověk při práci uskutečňovat svoje vlohy těla a duše. Užitek práce vidí v zajištění životních potřeb, ve vychovávání a sebeovládání, v zabránění zahálce, krotí tělesnou žádostivost a umožňuje dávat almužny. Ospravedlňuje osvobození od fyzické práce kněze, vyšší vrstvy, šlechty a rytíře. Tito jsou podle Tomáše zavázáni duševní práci a mají využívat získaný čas na duchovní cvičení. Církev stanovuje, že klérus, šlechta a sedláci tvoří obraz nebeského uspořádání. V tomto uspořádání jsou vytvořeny mocenské vztahy.⁵¹

2.4. Nauka encykliky *Rerum novarum*, její rozvoj a pozitivní dopady

V této podkapitole se především zaměříme na nauku týkající se lidské práce v encyklice *Rerum novarum*. Encyklika *Rerum novarum* nerozvíjí žádnou diferencovanou sociální teorii, mnoho věcí nechává otevřených, na druhou stranu klade několik jasných zásad. Argumentace je vedena novoscholasticky, posuzuje „věci nové“ prostřednictvím „jednu daných nezměnitelných věcí“.⁵²

Učení týkající se dělnické otázky není v *Rerum novarum* ukončené, prostřednictvím encyklik *Quadregesimo anno* (1931) a *Mater et Magistra* (1961) je učení rozvedené a doplněné.⁵³ Dále se zaměříme na pozitivní přínos učení *Rerum novarum* ve společenském a hospodářském životě.

⁵¹ Srov. ASSLÄNDER F. a GRÜN. A., *Práce jako duchovní úkol*, s. 23. –27.

⁵² Srov. ANZENBACHER. A., *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*, s. 136.

⁵³ Srov. FIALA, P., HANUŠ, J. A VYBÍRAL, J., Analýza a interpretace katolické sociální nauky. In FIALA, P., HANUŠ, J. A VYBÍRAL J. (ed.), *Katolická sociální nauka a současná věda: Interdisciplinární analýzy sociálních encyklik Jana Pavla II*, s. 12.

2.4.1. Dělnická otázka v *Rerum novarum*

S technickým pokrokem souvisejí nové společenské jevy a proměny, které byly dříve nepředstavitelné, na tyto okolnosti církev reaguje. Dělnická otázka se dostává do středu pastorační činnosti církve. Jde o problémy vykořisťování pracujících a problém ideologický, kde socialismus a komunismus zneužíval spravedlivé požadavky práce. Encyklika *Rerum novarum*, z pohledu pracujících, obsahuje nauku s trvale platnými a univerzálními principy.⁵⁴

Na začátku encykliky papež Lev XIII. uvádí do „dělnické otázky“, konstatuje o dělnictvu, že se nachází ve smutném postavení a je mu potřeba pomoci.⁵⁵ Tuto dělnickou otázku můžeme také nazvat konfliktem mezi kapitálem a prací. K tomuto konfliktu se papež prostřednictvím encykliky vyjadřuje nejostřejšími slovy, která se mu ve své době nabízela.⁵⁶

Lev XIII. se staví proti řešení dělnické otázky, které navrhuje socialismus, který jasně hlásá, že soukromé vlastnictví je třeba zrušit. Papež pomocí myšlenkového postupu přirozeného práva konstatuje, že soukromé vlastnictví má přirozenou povahu.⁵⁷

„Soukromé vlastnictví je ve shodě s přirozeným právem. Když chce člověk získat statky přírodní, musí vynakládat rozum a tělesné síly: takto spojuje se svou osobností tu část hmotné přírody, kterou sám obdělal, v níž zanechal jakýsi otisk podoby své osoby; takže je úplně správné, náleží-li mu ta část jako jeho vlastnictví, a nesmí-li nikdo poškozovat jeho právo.“⁵⁸

Bez církve, která čerpá z Božího zjevení, otázku práce dělníka řešit nelze. Pokud se církev od řešení otázky odtrhne, zbude pouhé lidské snažení.⁵⁹ Ke vztahu mezi vlastníky a zaměstnanci se z pohledu křesťanství papež vyjadřuje takto:

„Rozhodně potřebuje jedna třída druhou; kapitál nemůže být bez práce, ani práce bez kapitálu. Svornost vytváří řád krásu věcí, naopak ze stálého zápolení nutně povstává surovost a zmatek. Aby byl tedy tento zápas odstraněn a aby byly přeřaty dokonce i jeho

⁵⁴ Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR. *KSNC*, čl. 267.

⁵⁵ Srov. Lev XIII., *Rerum novarum*, čl. 1-2.; dále již *RN*

⁵⁶ Srov. JAN PAVEL II., *Centesimus annus* čl. 5.; dále již *CE*

⁵⁷ Srov. Lev XIII., *RN* čl. 3-6.

⁵⁸ Tamtéž, čl. 7.

⁵⁹ Srov. Tamtéž, čl. 13.

kořeny, k tomu má podivuhodnou sílu, a to mnohotvárnou, křesťanství“⁶⁰

Encyklika učí, jaké povinnosti vycházející z náboženské nauky mají v pracovním procesu plnit majitelé a jejich zaměstnanci - dělnická třída. Dělník má v pracovních povinnostech plnit to, co je ujednáno v pracovní smlouvě, nemá majiteli dělat škody na majetku a nemá urážet zaměstnavatele. Jestliže hájí své pracovní zájmy, tak to nemá dělat pomocí vzpoury a násilí. Encyklika popisuje několik povinností týkajících se pracovního života, které mají majitelé vůči zaměstnancům. Vlastníci podniků nesmějí dělníky považovat za otroky. Mají se snažit mít v úctě lidskou důstojnost dělníků. Křesťanství lidskou důstojnost povznáší na vyšší úroveň, než jakou důstojnost člověku dává práce. Nelidskostí je, když zaměstnavatel dělníka kvůli zisku vykořisťuje a pokládá jej jen za nějakou věc opatřenou tělesnou silou. Množství práce má dělník dostat jen takové, na které mu stačí síly s ohledem na věk a pohlaví.⁶¹

Papež v encyklice učí, že mzda nemá být ponechána zákonům trhu, její výše má být podle požadavku spravedlnosti a slušnosti.⁶² O mzdě jako nejdůležitější povinnosti zaměstnavatele, papež v encyklice píše:

„Má-li se stanovit mzda skutečně spravedlivě, je nutno přihlížet k více okolnostem: všeobecně však ať mají bohatí a zaměstnavatelé na paměti, že utlačovat pro svůj zisk nuzné a ubohé a těžit z cizí bídy je těžkým proviněním proti Božím zákonům i lidskému právu. Ošidit někoho o mzdu je velkým hříchem“⁶³

Další řešení dělnické otázky přikládá papež státu. Jestliže dělník svoji práci přispívá na hmotné státní bohatství, stát by měl z pohledu spravedlnosti dělat vše potřebné pro zlepšení postavení dělníků. Státu musí záležet na důstojném postavení dělníka v práci, aby mohl s menšími obtížemi zabezpečit svůj život a život své rodiny. Encyklika vyjmenovává několik činností, při kterých je stát povinen použít autoritu zákonů a svoji moc. Pokud zaměstnavatelé budou utlačovat dělnickou třídu nespravedlivými břemeny, jestliže na dělníky budou kladeny požadavky neslučitelné s lidskou důstojností, či bude-li docházet k poškození zdraví, pak musí stát zasáhnout dle platných zákonů. Bohatí vlastníci jsou chráněni svým majetkem, proto ochranu

⁶⁰ Lev XIII., *RN*, čl. 15.

⁶¹ Srov. Tamtéž, čl. 16

⁶² Srov. Jan XXIII, *Mater et Magistra* čl. 18.; dále již *MM*

⁶³ Lev XIII., *RN*, čl. 17.

státu tolik nepotřebují. Chudí pracující nemají prostředky na ochranu, proto pomoc státu potřebují více než bohatí.⁶⁴

Jestliže jsou dělníci se svým postavením nespokojeni, domluví se a začnou stávkovat. Tato stávka působí škody na všechny strany. Stát se má pomocí své moci snažit odstraňovat příčiny konfliktu mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci.⁶⁵

Papež se v encyklice také vyjadřuje k hlavnímu důvodu pracovního klidu: *„Ale ať, se nikdo nedomnívá, že tímto klidem je jen jakási větší míra užívání odpočinku, a už vůbec ne - jak si to mnozí představují - zahálka, která podporuje neřesti a je příležitostí k utrácení peněz. Je to pracovní klid zasvěcený náboženství“*⁶⁶

Dělník má právo na spravedlivou mzdu, toto by nemělo být ponecháno volné dohodě smluvních stran. Jestliže dělník přijme ujednanou mzdu, mohlo by se zdát, že zaměstnavatel dostal své povinnosti. Z toho vyplývá, stát není oprávněn zasahovat do sjednávání smluv, má pouze zajišťovat plnění toho, co bylo ujednáno. Encyklika proto pragmatické pojetí vztahu mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem ostře kritizuje, protože povaha práce má osobní a nutný rys. Každý jednotlivec si musí opatřit prostředky k uhájení života a jedinou cestou je mzda získaná prací. Tato mzda má stačit k uživení rodiny. Jestliže je dělník dohnán nutností nebo ze strachu přijmout mzdu nižší, je to podrobování se násilí, proti kterému protestuje spravedlnost.⁶⁷

Zákony mají člověka chránit, aby dělníkovi nebylo naloženo více, než unese. Dále se řeší otázka času práce a odpočinku. Času práce má být tolik, aby to nebylo nad dělníkovy síly. Neexistuje ovšem žádná obecná zásada, záleží na okolnostech, např. z pohledu počasí je některá práce v létě snesitelná a v zimě nikoliv. Encyklika uvádí, např. horníci mají těžkou práci, proto u nich musí být pracovní doba kratší.⁶⁸

Pro řešení dělnické otázky jsou kromě jiných institucí nejpotřebnější dělnické spolky. Papež v encyklice vybízí zaměstnavatele a dělníky k vytvoření vlastních institucí, které by obě třídy sblížovaly a pomáhaly těm, kdo pomoc potřebují. V dřívější době podobnou funkci plnily cechy. Mezi státem a dělnickým spolkem je velký rozdíl. Stát má za cíl obecné dobro, spolky mají soukromé cíle a jsou součástí

⁶⁴ Srov. Lev XIII. RN. čl. 27-29.

⁶⁵ Srov. Tamtéž, čl. 31.

⁶⁶ Tamtéž, čl. 32.

⁶⁷ Srov. JAN PAVEL II., CE, čl. 8.

⁶⁸ Srov. Lev XIII., RN, čl. 33.

státu. Spolky mají svobodu a stát se nemůže snažit o jejich likvidaci. Stát má právo činnost zakázat spolkům, které svojí činností mají špatné cíle, jako např. nespravedlnost, nepoctivost. Stát si při tomto oprávněném rušení spolků musí dávat pozor, aby občané nenabyli dojmu, že jsou potlačována práva.⁶⁹

Vztah státu a svépomocných dělnických organizací papež popisuje následovně: „*At' stát takové zákonně vytvořené organizace občanů chrání, ale at' nezasahuje do jejich vnitřních záležitostí, neboť životaschopné hnutí vychází z vnitřního principu; vnější zásah je snadno zničí*“⁷⁰

Existence dělnických spolků je v souladu s přirozeným právem. Papež v encyklice chválí lidi, kteří usilují o zlepšení proletariátu, kteří se snaží vnést spravedlnost a ducha evangelia do vztahů mezi dělníky a zaměstnavateli. Ti, kdo se snaží sdružovat dělníky do organizací, at' se snaží zajistit dělníkům řádnou práci. Občané mají spolčovací právo a můžou si svobodně v dělnických spolcích určit program a stanovy. K tomuto podle papeže nelze dát zcela konkrétní směrnice. Obecně platí, že dělnické spolky mají být nejpružnějším a nejúčelnějším nástrojem pro cíl, ke kterému byly zřízeny. Dále je třeba, aby přihlíželi k náboženskému životu. Mají povzbuzovat dělníky k úctě k Bohu, k svěcení dnů, lásce a k církvi. Dělníci si mají platit příspěvky, ze kterých budou čerpat v době nemoci, stáří a neštěstí. Práva a povinnosti dělníků a zaměstnavatelů ve spolcích mají být ve správném poměru obsaženy ve stanovách dělnických spolků.⁷¹

Encyklika pojednává o základech spravedlnosti v hospodářství. Lev XIII. dal po vzoru svých předchůdců církvi příklad, že je třeba se ujmout slova na rovině individuální, národní a mezinárodní. Prostřednictvím *Rerum navarum* dal církvi jakýsi „statut Občanského práva“. Později se ukázalo, že šíření sociální nauky se stává podstatnou součástí evangelizace.⁷² Celý tón encykliky odpovídá spíše sociálně-realistickému reformnímu směru. Papež pomocí ekonomické a sociální politiky zmírňuje kapitalismus. Vyrovnávání mezi kapitálem a prací se děje prostřednictvím dohod mezi organizovanými dělníky a zaměstnavateli (podnikateli). Lze říci, že

⁶⁹ Srov. Lev XIII. *RN*, čl. 36-38.

⁷⁰ Tamtéž, čl. 41.

⁷¹ Srov. Tamtéž, čl. 41-43.

⁷² Srov. JAN PAVEL II., *CE*, čl. 5.

encyklika *Rerum novarum* nastavila směr k sociálně-tržnímu hospodářství.⁷³

2.4.2. Nauka rozvíjející učení *Rerum novarum*

Práce má dvojí rozměr: individuální a sociální. Při stanovení spravedlivé výše mzdy se musí brát ohled na tyto dva rozměry, ze kterých vyplývají tři důležité roviny pro stanovení výše mzdy: pokrytí životních potřeb dělníka a rodiny, hospodářský stav podniku a obecné blaho, podle nichž se má určit výše mzdy.⁷⁴

O výši mzdy ve vztahu k životním potřebám píše papež Pius XI. v encyklice *Quadresimo anno* toto:

“Především se má dělníku poskytnout mzda dostatečná k tomu, aby mohl uživit sebe i svou rodinu. Je jistě záhodno, aby i ostatní členové rodiny podle svých sil přispívali ke společné výživě všech, jak to vídáme především v rodinách rolnických, ale též v mnohých rodinách řemeslníků a maloobchodníků. Nelze však snášet, aby se zneužívalo dětského věku a slabé ženy. Matky ať pracují nejraději doma nebo někde blízko domova a věnují se starostem o domácnost. Je však nejhorším zlořádem, jenž musí být všemi prostředky potírán, když pro nedostatečnost otcovy mzdy jsou matky nuceny k výdělečné činnosti mimo domov a musejí zanedbávat své zvláštní starosti a povinnosti, především výchovu dětí. Všemi silami je proto třeba usilovat o to, aby otcové dostávali mzdu dostatečnou ke slušnému krytí společných potřeb rodiny.“⁷⁵

Třetí zásadou, ke které je třeba přihlížet při stanovení mzdy je hodnota obecného blaha. Zaměstnanec má mít možnost si uspořit nějakou částku, která mu zbude po zaplacení potřebných výdajů. Tato uspořená částka je v zájmu obecného blaha. Další hledisko v zájmu obecného dobra je poskytnout práci těm, kteří pracovat chtějí. Výše mzdy má vliv na nezaměstnanost. Příliš vysoké nebo příliš nízké mzdy nezaměstnanost ovlivňují. Má se dbát na to, aby z pohledu sociální spravedlnosti byly mzdy harmonické, nebyly ani moc vysoké ani moc nízké. Papež chválí, jestliže je správný poměr mezd mezi sebou. S tím souvisí správný poměr cen výrobků. V různých hospodářských odvětvích, má být správný poměr mezi mzdami. Tento správný poměr mezd má vliv i na správný poměr cen zboží a může být ku prospěchu celému národnímu hospodářství.⁷⁶

⁷³ Srov. ANZENBACHER, A., *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*, s. 138.

⁷⁴ Srov. Pius XI., *QA*, čl. 69-70.

⁷⁵ Tamtéž, čl. 71.

⁷⁶ Srov. Tamtéž, čl. 74-75.

Dále papež vyslovuje zásadu stanovení mzdy ve vztahu k hospodářskému stavu podniku:

„Při stanovení výše mzdy je třeba počítat i se situací podniku a podnikatele; neboť by bylo nespravedlivé vymáhat příliš vysokou mzdu, jakou by podnik mohl platit jedině za cenu vlastního pádu a z toho vyplývající pohromy pro dělníky. Jestliže však je důvodem menšího zisku malá výkonnost, lenost nebo nezájem o technický nebo hospodářský pokrok, nesmí se to považovat za spravedlivý důvod ke snížení mzdy dělníkům“⁷⁷

Papež Jan XXIII. v encyklice *Mater et Magistra* stejně jako v encyklice *Quadragesimo anno* píše o stanovení výše mzdy. Upozorňuje, že výše mzdy nesmí být ponechána zákonitostem volného trhu a nesmí se diktovat hospodářsky silnými jedinci. Rozhodující mají být hodnoty slušnosti a spravedlnosti. Ke stanovení výše mzdy v porovnání s encyklikou *Quadragesimo anno* přidává zásady o ohledu na produktivní výkon pracovníka, na potřeby hospodářského rozvoje jednotlivých států s důrazem na zaměstnanost a na světové hospodářství.⁷⁸

Výnos z práce si nemohou přisvojovat ani proletáři ani kapitalisté. Výnos musí být rozdělen podle zásady spravedlnosti oběma třídám.

„Proviňuje se tedy proti zákonu spravedlnosti třída bohatých, která jako by se při svém bohatství oddávala bezstarostnosti - považuje za spravedlivý řád ten, v němž jí připadá všechno a proletářům nic; stejně se však proviňuje i proletariát, když - rozhořčen křivdami a pokoušen k tomu, aby se třeba špatnými prostředky domáhal svého jediného práva, jehož si je vědom chce mít všechno pro sebe, protože prý vše je vytvořeno jeho rukama.“⁷⁹

Církev nikdy nepopírala, že vlastnictví má dvě stránky, individuální a sociální. Od stvořitele je lidem uděleno právo na vlastnictví. Soukromé vlastnictví je potřebné, aby se lidé mohli postarat o sebe svoji rodinu. Statky, které Bůh určil všem lidem, mají prostřednictvím soukromého vlastnictví tomuto účelu sloužit.⁸⁰

Úkolem státní moci je, aby tento majetek sloužil obecnému dobru. V duchu přirozeného a Božího zákona smí státní moc určit, co je s přihlédnutím k potřebám obecného blaha dovoleno a co není. Stát nesmí soukromé majetky zatěžovat přílišnými daněmi. Když stát svými zákony uvádí majetky do souladu s potřebami

⁷⁷ Pius XI., *QA*, čl. 72.

⁷⁸ JAN XXIII., *MM*, čl. 71.

⁷⁹ Pius XI., *QA*, čl. 57.

⁸⁰ Srov. Tamtéž, čl 45.

obecného blaha, tak soukromým majitelům neprokazuje nepřátelskou službu, nýbrž prokazuje službu, kterou chrání, aby se majetek nestal příčinou obtíží.⁸¹

K hájení práva církve na soukromý majetek papež Pius XII. v rozhlasovém poselství 1. září 1944 řekl:

“Hájí-li církev právo na soukromý majetek, sleduje tím vysoký mravní a společenský cíl. Nemá naprosto v úmyslu zachovat beze změny dosavadní stav věcí, jako by v něm viděla projev Boží vůle, ani nechce chránit práva boháčů a plutokratů proti chudým a nemajetným. Církev se snaží, aby se soukromé vlastnictví stalo tím, čím má být podle plánů Boží moudrosti a přirozeného zákona.”⁸²

Papež Pius XII. v rozhlasovém svatodušním poselství z roku 1941 zdůrazňuje, že právo na užívání hmotných statků je důležitější, než právo na soukromé vlastnictví, které je také založeno na přirozeném právu, ale nesmí se stát překážkou k tomu, aby na hmotných statcích v potřebném rozsahu a podle zásad spravedlnosti měli podíl všichni lidé.⁸³

V encyklice *Mater et Magistra* papež Jan XXIII. říká, že v každé době platí právo na soukromý majetek včetně vlastnění výrobních prostředků. Toto vše vychází z přirozenosti věcí. Dějinné zkušenosti nás poučují, že režimy států, které popírají právo člověka na soukromé vlastnictví, zároveň omezují či znemožňují základní lidskou svobodu. Toto je důkaz, že právo na majetek se současně stává i podmínkou pro svobodné jednání.⁸⁴

Státu a veřejným organizacím se neupírá právo na vlastnictví včetně výrobních prostředků. Jedná se především o případy, kde prostřednictvím majetku je vlastníkovu propůjčena velká moc, aby nedošlo k ohrožení zájmu celku. V takovém případě se má dbát na zásadu subsidiarity, správné chápání obecného dobra a nesmí být ohroženo nebo potlačeno soukromé vlastnictví. Veřejné vlastnictví má být svěřeno takovým lidem, kteří mají vysoké odborné znalosti, dobrý charakter a velký smysl odpovědnosti vůči společnosti. Činnost těchto pracovníků má být hlídána a moc se nemá soustřeďovat do rukou malého počtu lidí.⁸⁵

Člověk pro svoji práci potřebuje přírodní bohatství a přirozené prostředky, které dostává od Boha. Přirozený zákon, jako vůle Boží, dává těmto zdrojům jako

⁸¹ Srov. Pius XI., *QA*, čl. 49.

⁸² Jan XXIII., *MM*, čl. 111.

⁸³ Srov. Tamtéž, čl. 43.

⁸⁴ Srov. Tamtéž, čl. 109.

⁸⁵ Srov. Tamtéž, čl. 116-118.

výrobním prostředkům správný řád. Ten spočívá především v tom, že každá věc má svého pána. Člověk může pracovat na svém vlastnictví nebo na cizím. Pokud pracuje na cizím vlastnictví, spojuje práci s prostředky, které vlastní někdo jiný. Práce a kapitál se vzájemně potřebují. Ani jedna třída nemůže tvrdit, že je strůjcem plodů práce. Výsledek práce vzniká vždy v součinnosti těchto dvou činitelů.⁸⁶

2.4.3. Přínos nauky v hospodářské a sociální oblasti

Encyklika Quadragesimo anno mluví o dobrodiních, které Bůh dal prostřednictvím encykliky *Rerum novarum* světu. Vzniklé dobrodiní z encykliky se týká celé oblasti ekonomické a sociální. Během čtyřiceti let učení *Rerum novarum* nepozorovaně a pomalu proniklo do okruhu těch, kdo jsou od katolické církve vzdáleni. Zásady encykliky se podle Pia XI. staly majetkem celého lidstva. Encyklika je označena za pamětihodný dokument, papež na ni vztahuje biblická slova: „*Vyzdvihne znamení národům*“ (Iz 11,12).⁸⁷

Čtyřicet let po vydání se nauce obsažené v *Rerum novarum* prostřednictvím papeže Pia XI. dostalo velkého uznání. „*Právem se smí říci, že encyklika Lva XIII. se během té dlouhé doby osvědčila jako Magna charta, o kterou se jako o svůj základ musí opírat veškerá katolická sociální činnost*“⁸⁸

Encyklika podnítila úsilí protknout společenský život křesťanskými zásadami. To se projevilo vznikem a rozvojem mnoha iniciativ, které měly ve společnosti značný význam. Patří sem odbory, dělnická sdružení, instituce, které studují společenské jevy, družstva rolnické záložny, různé podpůrné spolky a pojišťovny. Toto vše mělo vliv na proměnu legislativy ve světě práce. Došlo k větší ochraně dělníků, dětí a žen. Zlepšilo se pracovní prostředí, zvýšily se mzdy a zlepšila se odborná připravenost.⁸⁹

Papež v *Quadragesimo anno* mluví o právní vědě, v které vzniklo „pracovní právo“, jako o novém oboru, který chrání práva dělníků, jejich zdraví, sílu, rodinu a

⁸⁶ Srov. Pius XI., *QA*, čl. 53.

⁸⁷ Srov. Tamtéž, čl. 16-22.

⁸⁸ Tamtéž, čl. 39.

⁸⁹ Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR, *KSNC*, čl. 268.

mzdu. Vzniklé pracovní právo se shoduje s učením *Rerum novarum* v některých částech, přesto pracovní právo obsahovalo mnoho, co z *Rerum novarum* vychází.⁹⁰

Nauka *Rerum novarum* podpořila růst a rozvoj odborových dělnických organizací. Ty tak dostaly možnost hájit své zájmy v národním a mezinárodním měřítku. Početního rozvoje také dosahovala sdružení rolnická, naopak sdružení podnikatelů a průmyslových manažerů se vytvořilo poskrovnu.⁹¹

2.5. Smysl lidské práce podle pastorální konstituce *Gaudium et spes*

Francouzský teolog M. D. Chenu v druhé polovině minulého století rozvinul vlastní teologii práce, kterou převzal II. vatikánský koncil. Chenu rozpoznává důstojnost člověka v pracovním procesu. Práce podle něj je účast na budování světa a je to také spoluúčast na Božím stvořitelenském díle. Lidská práce podle něho není pouze k uspokojování potřeb, má také sloužit k polidšřování existence lidské osoby, má význam pro lidskou komunikaci a vytváří struktury solidarity. Základy jeho teologie jsou ve zprávách o stvoření v knize Geneze, kde práce odpovídá původnímu stavu člověka.⁹² Moderní teologie práce prostřednictvím konstituce *Gaudium et spes* objevila hluboké zakotvení práce u člověka. Lidská práce má velký význam pro stvořený svět a dějiny.⁹³

Konstituce o hodnotě lidské činnosti píše toto:

„Člověk stvořený k Božímu obrazu dostal příkaz podmanit si zemi se vším, co je na ní, a spravovat svět spravedlivě a svatě a uznáním Boha jako stvořitele všeho zaměřil k němu sebe i celý vesmír, aby podřízením všech věcí člověku bylo Boží jméno vznešené po celé zemi. Muži a ženy, kteří vydělávají na živobytí sobě i rodině a svou činnost konají jako účelnou službu společnosti, mohou být právem přesvědčeni, že svou prací pokračují v díle Stvořitelově, jsou na prospěch svým bratřím a přispívají osobním přičiněním k uskutečnění Božího plánu v dějinách.“ (GS 34)

Smyslem lidské činnosti je vlastní realizace osobnosti vykonávající práci.

⁹⁰ Srov. Pius XI., *QA* čl. 28.

⁹¹ Srov. Tamtéž, čl. 36-38.

⁹² Srov. ASSLÄNDER F., A GRÜN A., *Práce jako duchovní úkol*, s. 14-15.

⁹³ Srov. BOUBLÍK, V. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*. s. 89.

Realizace pomáhá k zdravému rozvoji osobnosti a dává člověku důstojnost. Život člověka se tak rozvíjí, můžeme říci, že se život stává lidštějším. Realizace je jeden z hlavních důvodů, proč je pro člověka životně důležité právo pracovat.⁹⁴ „*Když člověk pracuje, nemění jenom svět a společnost, ale zdokonaluje i sám sebe. Mnohému se naučí, rozvíjí své schopnosti, vychází ze sebe a nad sebe.*“ (GS 35)

Koncilní dokumenty vidí v práci stvořitelický a uzdravující rozměr. Prací člověk navazuje spojení s lidmi a slouží jim, tím uskutečňuje pravou lásku. Prací člověk žije sebe a rodinné příslušníky, pokračuje v díle stvoření a obětí Bohu se s ní přidružuje k Vykupitelskému dílu Ježíše Krista. (srov. GS 67) Člověk má mít dostatek odpočinku a volného času k péči o život rodinný, kulturní a náboženský.⁹⁵

Činnost, kterou člověk vykoná na zemi, může mít souvislost v eschatologickém smyslu s novou zemí. Rovinu světa a rovinu eschatologickou od sebe nelze oddělit. Hodnoty práce spojené s hodnotami nebe jsou přítomny v činnosti ve světě, jestliže dochází k souladu mezi činností a modlitbou. Práce se pro křesťana stává formou modlitby. V opačném případě se modlitba např. pro trapisty stává náročnou formou lidské činnosti.⁹⁶

O souvislostech práce a nové země se v konstituci píše toto:

„Očekávání nové země však nesmí oslabit, nýbrž spíše povzbudit úsilí o zvelebení této země, kde roste tělo nové lidské rodiny, která již může poskytnout jakýsi nástin nového věku. Je třeba pečlivě rozlišovat pozemský pokrok od růstu Kristova království, ačkoli má tento pokrok pro Boží království veliký význam, pokud přispívá k lepšímu uspořádání lidské společnosti.“ (GS 39)

⁹⁴ Srov. BOUBLÍK, V., *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, s. 90.

⁹⁵ Srov. KSNC čl. 284.

⁹⁶ Srov. BOUBLÍK, V. *Teologická antropologie : člověk v Kristu Ježíši*. s. 80-91.

3. Lidská práce ve vybraných dílech sv. Jana Pavla II.

Tato kapitola se věnuje dvěma encyklikám a dvěma apoštolským listům, jejichž autorem je Jan Pavel II. Jedná se o dokumenty, které se přímo dotýkají tématu lidské práce, nebo s tématem práce úzce souvisejí.

Encyklika *Laborem exercens* (1981) se celým svým obsahem věnuje lidské práci. V části encykliky *Centesimus annus* (1991) se Jan Pavel II. zabývá vztahem mezi prací a vlastnictvím. Datum vydání těchto dvou encyklik souvisí s kulatým výročím uveřejnění encykliky *Rerum novarum* (1891).

Apoštolský list *Christifideles laici* (1988) se zabývá posláním laiků při organizaci práce. V apoštolském listě *Dies Domini* (1998) se Jan Pavel II. zabývá nedělí jako dnem odpočinku od práce.

3.1. Lidská práce v encyklice *Laborem exercens*

Encyklika *Laborem exercens* klade důraz na analýzu lidské práce, na její rámcové podmínky a cíle. Na práci se dívá pohledem pracujícího jako individuality a zároveň ji považuje za politickou a společenskou otázku. Jan Pavel II. v encyklice vede diskuzi o podmínkách pro humánní tvář práce, jako např. pracovní podmínky a spravedlivé odměňování.⁹⁷

Na začátku *Laborem exercens* papež odkazuje na svoji dřívější encykliku *Redemptor hominis*, kde mluví o člověku jako o „*první a základní cestě církve, cestě, kterou stanovil sám Kristus a která bez jakékoliv jiné možnosti vede skrze tajemství vykopení a vtělení*“⁹⁸. Práce je jedno z hledisek existence člověka na zemi, je to podle papeže hledisko prvořadé a je o něm potřeba přemýšlet a svědčit.⁹⁹ O vztahu práce k sociální otázce Jan Pavel II. píše: „*Lidská práce je klíč, pravděpodobně*

⁹⁷ Srov. RETHMANN, A., Sociální encykliky Jana Pavla II. a sociálně -vědní pojetí práce. In FIALA, P., HANUŠ, J. A VYBÍRAL J. (ed.), *Katolická sociální nauka a současná věda: Interdisciplinární analýzy sociálních encyklik Jana Pavla II*, s.125

⁹⁸ JAN PAVEL II., *Redemptor hominis*, čl. 14.

⁹⁹ Srov. JAN PAVEL II., *LE* čl. 1.

*nejdůležitější, k celé sociální otázce, snažíme-li se vidět ji opravdu pod zorným úhlem
dobra člověka.*¹⁰⁰

O práci Jana Pavla II. mluví jako o základu lidské existence, tuto pravdu církev nalézá v knize Geneze. Na práci se lze dívat z hlediska předmětu ve smyslu objektivním a z hlediska podmětu ve smyslu subjektivním. Subjektivní stránka je důležitější, protože ji tvoří člověk. Papež dochází k závěru, že práce má sloužit člověku, ne člověk práci.¹⁰¹ Jan Pavel II. v encyklice mluví o cíli práce: „*Cílem práce - jakékoliv práce člověka, i kdyby byla sebevíc služebná, jednotvárná, podle běžného hodnocení přímo ponižující- zůstane vždycky sám člověk.*“¹⁰²

Práce je lidská činnost, kterou člověk přeměňuje přírodu a přizpůsobuje ji svým potřebám. Člověk prostřednictvím činnosti může poznávat, chránit a podporovat sám sebe a sociální a přírodní prostředí, skrze tuto činnost se člověk rozvíjí. Statky a služby Jan Pavel II. řadí do objektivní roviny, subjektivní rovina je vlastní realizace člověka.¹⁰³

Encyklika upozorňuje na špatný řád hodnot v práci, s člověkem se zachází jako se zbožím. Špatné hodnoty práce podle papeže vychází z materialistického a ekonomického smýšlení. Místo prvořadého subjektivního smyslu se na první místo dává objektivní smysl práce. Toto převrácení hodnot je označeno jako kapitalismus, který představuje opak komunismu. Papež poukazuje na nespravedlnosti přítomné ve světě práce a připomíná encykliku *Rerum novarum*, která mluví o solidaritě mezi pracujícími a solidaritě s pracujícími. Práce je spojena s námahou, která je dobrem pro člověka, v encyklice odkazuje na „*bonum arduum*“ (dobro obtížné) u sv. Tomáše Akvinského. Papež upozorňuje na fakt, že práce se dá zneužívat proti člověku. O práci se encyklika zmiňuje z hlediska společenské roviny. Považuje ji za základ pro utváření rodinného života a nutnost pro založení rodiny. Rodina je jedno z nejdůležitějších hledisek, ze kterých se má vycházet v společensko-mravním řádu pracovního procesu. Další oblastí práce v subjektivní stránce je podle papeže vztah ke společnosti. Práce má sloužit k rozmnožování společného dobra na rovině národní

¹⁰⁰ JAN PAVEL II., *LE* čl. 3.

¹⁰¹ Srov. Tamtéž, čl. 4-6.

¹⁰² Tamtéž čl. 6.

¹⁰³ Srov. SPIEKER, M., *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 10.

i mezinárodní.¹⁰⁴

Encyklika naznačuje, že existují lidé, kteří pracovat nechtějí. Fenomén nezaměstnanosti Jan Pavel II. jednoznačně označuje jako zlo. Na trhu práce existuje „bič nezaměstnanosti“ a další ponižující podmínky. Toto pojetí práce, které prezentuje encyklika, je neslučitelné s názorem politiků, kteří tvrdí, že ekonomie nezaměstnanosti zhruba do 5 % je z hlediska ekonomiky jevem pozitivním. Lze tedy říci, že mravní a spirituální hodnota práce je obětována chodu ekonomiky. Jde o ponižující formu ekonomismu, kde hodnoty duchovní jsou podřizovány hodnotám materiálním. Tato „funkční“ nezaměstnanost je příkře v rozporu se sociálním učením církve, kde určitý počet občanů se má obětovat k hospodářskému rozvoji.¹⁰⁵ V rámci principu subsidiarity Jana Pavel II. varuje před tím, aby všechna tíže nezaměstnanosti ležela na bedrech státu. Musí být zaručena iniciativa jednotlivých osob, nezávislých skupin a podniků.¹⁰⁶

Jan Pavel II. v encyklice popisuje jednotlivé strany konfliktu práce a kapitálu. Na jedné straně stojí úzká a bohatá skupina lidí „kapitalistů“ vlastníci výrobní prostředky, na druhé straně velká masa dělníků, kteří výrobní prostředky nevlastní, výrobního procesu se účastní pouze prací. Papež mluví o historii konfliktu mezi ideologií kapitalismu a vědeckého socialismu - komunismu především z pohledu ideologického. V historii kromě těchto třídních bojů papež poukazuje i na boj politický.¹⁰⁷ Podle encykliky musí mít v tomto konfliktu prvenství hodnota lidské práce.

„Práce má prvenství před kapitálem. Tato zásada se týká bezprostředně samotného výrobního procesu. Podle ní je práce vždycky prvořadou účinnou příčinou, kdežto kapitál jako souhrn výrobních prostředků je pouze nástrojem: příčinou nástrojovou. Tato zásada je zjevná pravda, vyplývající z celé dějinné zkušenosti člověka“¹⁰⁸

Kapitál a práci nelze vzájemně stavět do protikladu ani je není možné od sebe oddělovat. Jestliže dojde k odtržení práce a kapitálu, jako dvou činitelů výroby

¹⁰⁴ Srov. JAN PAVEL II., *LE* čl. 7-10.

¹⁰⁵ Srov. FLOSS P., K filosoficko- antropologickým aspektům sociálních encyklik Jana Pavla II. In FIALA, P., HANUŠ, J. A VYBÍRAL J. (ed.), *Katolická sociální nauka a současná věda: Interdisciplinární analýzy sociálních encyklik Jana Pavla II*, s. 28.

¹⁰⁶ Srov. SPIEKER, M., *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 20.

¹⁰⁷ Srov. JAN PAVEL II., *LE* čl. 11.

¹⁰⁸ Tamtéž, čl. 12.

stojících ve stejné rovině, dochází k tzv. „ekonomickému omylu“. V tomto případě je na práci nahlíženo pouze pod ekonomickým úhlem. Vše duchovní a osobní se tak podřizuje hmotné skutečnosti a jde ruku v ruce s materiálním pohledem na svět. Papež toto označuje termínem „omyl materialismu“. Říká, že k nelidskému přístupu k práci přispěl pravděpodobně rozhodujícím způsobem ekonomismus. Tyto dva omyly se dají překonávat, jestliže se na první místo před kapitál postaví práce. Dále se Jan Pavel II. věnuje otázce vlastnictví výrobních prostředků. Papež se vrací k encyklice *Rerum novarum*, která potvrdila právo na vlastnictví. Toto právo církevní učení nikdy nechápal jako absolutní a neporušitelné. Papež v rámci všeobecného práva na užívání všech dober učí zásadě, že soukromé vlastnictví je podřízeno právu na společné užívání. Toto vlastnění nesmí být proti práci a nesmí být vlastnictvím pro vlastnictví. Podle papeže nelze přijmout učení rigidního kapitalismu, kde se vlastnění stává nedotknutelným dogmatem hospodářského života. Papež v encyklice, za určitých podmínek, připouští formy společného vlastnění výrobních prostředků pracujícími. Prvenství práce nad kapitálem patří do řádu společenské morálky. Papež učí, že práce je neodlučitelná od kapitálu a že člověk v práci má vystupovat jako spoluodpovědný činitel, který pracuje s pocitem, že pracuje „na svém“. Z tohoto plynou vlastní práva pracujících.¹⁰⁹

Podle encykliky *Laborem exercens* má člověk povinnost pracovat jak od Stvořitele, tak i z pohledu lidské přirozenosti, kde potřebuje práci ke svému udržování a rozvoji. Člověk musí pracovat pro rodinu, národ a celou společnost. Z pohledu práv Jan Pavel II. říká, že nejdůležitější vztah, ze kterého plynou práva, je vztah mezi pracovníkem a „přímým“ zaměstnavatelem nebo „nepřímým“ zaměstnavatelem. Jaký zaměstnavatel je přímý či nepřímý lze definovat pomocí zodpovědnosti. Kdo má přímou zodpovědnost ve vztahu k zaměstnanci, je zaměstnavatel přímý. Nepřímou zodpovědnost má logicky zaměstnavatel nepřímý. Mezi nepřímé zaměstnavatele se řadí osoby, různé instituce a je možno tento pojem vztáhnou i na stát.¹¹⁰

Zaměstnanec má právo na spravedlivou odměnu za svou práci. Ve vztahu mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem je mzda za práci základní hodnotou pro

¹⁰⁹ Srov. JAN PAVEL II., *LE* čl. 13-15.

¹¹⁰ Srov. Tamtéž, čl. 16-17.

uskutečnění spravedlivého vztahu. Mzda umožňuje pracujícím získávat statky určené k společnému užívání, např.: bohatství přírody a výtobytky lidské práce. Toto je v souladu se zásadou, že všichni lidé mají právo užívat statky světa. Spravedlivá mzda je měřítkem správného a spravedlivého fungování společensko-hospodářských subjektů. Toto měřítko podle papeže Jana Pavla II. není jediné, označuje je za klíčové a dotýká se především rodiny. Spravedlivá mzda spočívá v tom, že dospělý člověk bude schopen za plat založit rodinu, uživit ji a zajistit její budoucnost. Spravedlivá mzda může být takzvaným rodinným platem, kde hlava rodiny dostává mzdu, se kterou pokryje rodinné potřeby a manželka si nemusí vydělávat mimo domov. Další variantou je, že se ke mzdě přidávají sociální příspěvky, jako rodinná podpora nebo mateřský příspěvek určený pro ženu, která se výhradně věnuje péčí o rodinu. ¹¹¹

Při smluvním jednání mají dělníci právo spolurozhodovat prostřednictvím odborů. Zde je hlavním úkolem obrana základních existenčních zájmů dělníků, v oblastech, které se týkají jejich práv. K tomuto úkolu je potřeba moudré, vzdělané, zkušené a na obecné blaho zaměřené funkcionáře. Odborové organizace jsou nezbytnou složkou společenského života zvláště v moderní průmyslové společnosti, jak dokládá dějinná zkušenost. Odbory nemají vést k třídnímu boji, nýbrž k sociálnímu partnerství. Stávka jako obhajoba je zcela legitimní ¹¹²

Církev se vyjadřuje k lidské ceně a mravnímu řádu v práci člověka. Stejně tak papež vnímá jako povinnost vytvořit takovou spiritualitu práce, která má za úkol člověka přiblížit k Bohu a aby se podílel na jeho spasitelných plánech. Podle papeže je práce pokračováním v Božím stvořitelském díle. Z toho vyplývá, že člověk jako Boží obraz má Boha napodobovat jak v práci, tak i v odpočinku. ¹¹³

Tyto opory christologicky zdůvodňují, že křesťanství je vlastní zajímat se o „lidi práce“. Encyklika lidskou námahu spojuje s Kristovým křížem. Je zde vysvětlena analogie mezi vzkříšením, na které hledíme skrze kříž, a námahou, kterou přináší práce. Závěr encykliky je eschatologický, analogie lidské práce souvisí s očekáváním nové země a růstem Božího království na zemi. ¹¹⁴

¹¹¹ Srov. JAN PAVEL II., LE čl. 19.

¹¹² Srov. SPIEKER, M., *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 16-17.

¹¹³ Srov. JAN PAVEL II., LE čl. 24-25.

¹¹⁴ Srov. HOBLÍK J., Biblické ukotvení sociálních encyklik Jana Pavla II. In FIALA, P., HANUŠ, J. A VYBÍRAL J. (ed.), *Katolická sociální nauka a současná věda: Interdisciplinární analýzy sociálních encyklik*

3.2 Univerzální určení statků v *Centesimus annus*

V encyklice *Centesimus annus* (1991) se tématy úzce související s prací zaobírá čtvrtá kapitola, která nese název „Soukromé vlastnictví a univerzální určení statků“. Podle knihy Geneze člověk dostává zemi do správy, má ji obstarávat. Toto podmanění země dal Bůh všem lidem, nikoho nezvýhodňoval a nikomu neuškodil. Pozemské statky jsou tedy určeny všem. Země pro dávání svých plodů potřebuje práci člověka. Člověk nesmí bránit druhému, aby zemi mohl obdělávat, přitom lidé spolu musí spolupracovat. Dříve byly dva faktory, práce a svět. Svět dával plody a člověk svojí prací tyto plody pomáhal dávat. V dnešní době je situace opačná, člověk se stává svojí prací při výrobním procesu stále důležitější. V dnešní době je třeba pracovat s někým a pracovat pro někoho. Čím více člověk pozná potřeby ostatních a produktivitu země, tím bude jeho práce produktivnější.¹¹⁵

Práce je v západním světě organizována pro zisk. Nedbá se na to, aby se člověk v práci realizoval. V procesu organizování s cílem zisku se dělník bere jako pouhý prostředník práce, nikoliv jako cíl. V konkurenčním boji roste izolace pracovníka od solidárního společenství s ostatními. Papež upozorňuje, že v pracovních vztazích na západě nebylo odstraněno vykořisťování v tom smyslu, že člověk se stává pouhým nástrojem k uspokojení potřeb druhého.¹¹⁶

Papež i přes spolupráci lidí vidí, že je třeba, aby každý člověk pracoval „na svém“ jako tvůrce. Na podnik nelze pohlížet jako na souhrn kapitálu, na podnik se musí pohlížet jako na souhrn lidí.¹¹⁷ O vztahu mezi soukromým vlastnictvím a univerzálním určením statků, papež říká:

„Člověk se realizuje prostřednictvím svého rozumu a své svobody, přebírá přitom jako předmět a jako nástroj věci tohoto světa a přivlastňuje si je. V tomto lidském konání má své odůvodnění právo na iniciativu a právo na soukromé vlastnictví. Svou prací se člověk neangažuje jen pro sebe, nýbrž i pro ostatní a s ostatními: každý přispívá k práci a blahu ostatních.“¹¹⁸

Jana Pavla II. s. 39.

¹¹⁵ Srov. JAN PAVEL II., *CA*, čl. 31.

¹¹⁶ Srov. *Tamtéž*, čl. 41.

¹¹⁷ Srov. *Tamtéž*, čl. 43.

¹¹⁸ *Tamtéž*, čl. 43.

O neoprávněném vlastnění statků papež v encyklice píše toto:

„Naproti tomu je neoprávněné, není-li zhodnocováno nebo brání-li se v práci ostatních s cílem dosáhnout zisku, který neplyne z celkového zvyšování objemu práce a společenského bohatství., nýbrž z jeho potlačování, z nepřipustného vykořisťování, ze spekulací a z rozbíjení solidarity ve světě práce. Takové vlastnictví nemá žádné oprávnění a je zneužíváním Boha a člověka“¹¹⁹

3.3. Odpočinek od práce v apoštolské listě *Dies Domini*

Jan Pavel II. v apoštolském listě mluví o posvátnosti odpočinku. Střídání práce a odpočinku stanovil sám Bůh (srov. Gn 2,2-3; Ex 20,8-11). Odpočinek člověka vytrhuje z cyklu práce. Bůh dal člověku nad stvořením prostřednictvím práce velkou moc. Tato moc člověka nad stvořením se zvětšuje pomocí techniky. Hrozí nebezpečí, že člověk ve své práci zapomene, kdo je stvořitelem. Proto nedělní odpočinek má člověku pomoci si uvědomit, že celý svět je dílem Božím.¹²⁰

Práce se stala pro mnohé otročinou, z důvodu nelidských podmínek nebo z důvodu množství pracovního času. V chudých i ve vyspělejších zemích se vyskytují nespravedlnosti týkající se práce. Církev v průběhu staletí vydávala předpisy, aby se nedělního klidu dostalo všem, aby bylo lidem od těžkosti spojených s prací odlehčeno. Papež Jan Pavel II. se zde odkazuje na encykliku papeže Lva XIII. *Rerum novarum*, v které se píše, že odpočinek je právem dělníka a stát má povinnost právo na odpočinek zaručit. Dále Jan Pavel II. dodává, že právu dělníka na odpočinek, předchází právo na práci.¹²¹ O potřebě věřících k odpočinku od práce v apoštolském listě píše následující:

„Pokud po šesti dnech práce – pro mnoho lidí vlastně omezených na pět – si lidé chtějí odpočinout a věnovat se více dalším stránkám svého života odpovídá to autentické potřebě, která je v plném souladu s vizí poselství evangelia. Věřící jsou proto povoláni, aby tuto potřebu uspokojovali, který je v souladu s proječováním jejich osobní víry a víry společenství, jež se vyjadřuje slavením a posvěcováním dne Páně.“¹²²

¹¹⁹ JAN PAVEL II., *CA*, čl. 43.

¹²⁰ Srov. JAN Pavel II., *Dies Domini*, čl.65.

¹²¹ Srov. Tamtéž, čl. 66.

¹²² Tamtéž, čl.67.

3.4. Organizace práce v apoštolském listu

Christifideles laici

Organizace práce, jako základní moment služby laiků ve společnosti, tvoří klíč k řešení hospodářsko-sociálních otázek. Zásada všeobecného určení statků patří k hlavním pilířům sociální nauky církve. Statky země jsou podle Božího plánu k dispozici všem lidem. Ve službách zásady všeobecného vlastnictví je vlastnictví soukromé, které má tedy společenský rozměr. Proto je práce právem a povinností každého člověka, je nejobecnějším a nejbezprostřednějším prostředkem rozvoje hospodářství. Tato hlediska jsou zvláštním způsobem zahrnuta v poslání laiků.¹²³

Apoštolský list se odkazuje na Druhý vatikánský koncil, který obecně definoval cíle a kritéria týkající se poslání laiků v hospodářsko-společenském životě: „*Důstojnost lidské osoby, její celkové povolání a dobro celé společnosti je třeba mít v úctě a rozvíjet je i v životě hospodářsko-společenském. Člověk je přece původcem, středem i cílem veškerého hospodářského života.*“ (GS 63)

Jan Pavel II. v apoštolském listě vysvětluje, co po otřesných převratech ve světě práce a ekonomiky se od laiků vyžaduje:

„Aby laikové mezi prvními usilovali o řešení velmi vážných problémů rostoucí nezaměstnanosti, aby se snažili překonat četné nespravedlnosti vyplývající ze špatné organizace práce; usilovali o to, aby se z pracovišť vytvářela společenství osob, která by respektovala subjektivitu jednotlivce, jeho právo na spoluúčast; aby rozvíjela nový pojem solidarity mezi těmi, kdo se účastní společné práce, vytvářela nové formy podnikání a revidovali obchodní systémy, finančnictví a přenos technologie.“¹²⁴

Od křesťanských laiků se dále vyžaduje pracovní zdatnost a čestnost. Při vykonávání práce je potřeba křesťanský duch, který lidskou práci posvěcuje a spojuje s osobou Ježíše Krista.¹²⁵

¹²³ Srov. JAN PAVEL II. *Christifideles laici: o povolání a poslání laiků v církvi a ve světě: posynodní apoštolský list Jana Pavla II z 30. prosince 1988*, čl. 43.

¹²⁴ Tamtéž, čl. 43.

¹²⁵ Srov. Tamtéž, čl. 43.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo analyzovat lidskou práci v sociální nauce církve se zaměřením k vybraným dílům sv. Jana Pavla II.

Nejprve jsme analyzovali základní aspekty sociální nauky církve. Jedná se o křesťanskou nauku o člověku, který se podílí na budování a utváření společenského a hospodářského života. Církev se po celou dobu své existence zaobírá sociálními problémy, zlom vytváří encyklika *Rerum novarum* (1891), sociální nauka se stává samostatnou vědní disciplínou. Encyklika vznikla na základě neutěšené situace dělníků během druhé poloviny 19. století. Dalším důležitým mezníkem ve vývoji sociální nauky se stala konstituce II. vatikánského koncilu *Gaudium et spes*. Nauka této konstituce dává pokyny do situací, ve kterých se člověk nachází a snaží se vést dialog s těmi, kdo jsou mimo církev. Jan Pavel II. svými třemi encyklikami (*Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis* a *Centesimus annus*) výraznou měrou přispěl do rozvoje sociální nauky církve.

Základem a předmětem sociální nauky je důstojnost člověka. Hlavním zdrojem zásad je víra postavená na zjevení a písmu svatém. Dalším zdrojem sociální nauky církve je lidská přirozenost, kde způsobem poznávání je rozum osvětlený vírou. Základ sociálního učení tvoří důstojnost člověka a z něho vyrůstající tři základní principy: společné dobro, solidarita a subsidiarita.

Učení Jana Pavla II. je součástí církevní tradice, druhá kapitola se věnuje některým aspektům církevní nauky o práci v období, které předchází život Jana Pavla II. Písmo svaté tvoří základ pro nauku související s lidskou prací. Člověk jako Boží obraz dostává příkaz k práci, je důležité podotknout, že člověk tento příkaz dostal ještě před spácháním prvního hříchu. Příkaz k odpočinku tvoří vrchol biblické nauky o práci. Podle Nového zákona byl Ježíš Kristus synem tesaře. Kristus v podobenstvích používá přirovnání k různým pracím, své apoštoly nazývá dělníky na vinici Páně. Důležitým místem v Novém zákoně je list sv. Pavla Soluňanům, kde kritizuje zahálčivý život křesťanů, kteří si mysleli, že z důvodu blízkého příchodu jim stačí pouhá zbožnost.

V encyklice *Rerum novarum* je dělnická otázka řešena na rovině církve, státu a

svépomocných organizací. Podle Lva XIII. práce potřebuje kapitál a naopak kapitál potřebuje práci. Křesťanství v tomto obdivuhodně pomáhá ke sjednocování mezi těmito dvěma složkami. Encykliky *Quadragesimo anno* a *Mater et Magistra* učení dělnické otázky rozvádí a doplňují, konkrétně v tématech mzdy, výnosu, vlastnictví a kapitálu. V oblasti mzdy má dělník dostat takovou mzdu, aby uživil sebe i svoji rodinu.

II. vatikánský koncil převzal teologii práce od francouzského teologa M. D. Chena, který v pracovním procesu rozpoznává důstojnost člověka. Práce je účast na budování světa a je to také spoluúčast na stvořitelském díle Boha.

Jan Pavel II. v encyklice *Laborem exercens* vidí práci jako hlavní klíč k řešení sociálních otázek. Rozlišuje práci z hlediska objektu a subjektu, kritizuje redukovaný materialistický a ekonomický pohled na práci. Zvláštní pozornost věnuje konfliktu práce a kapitálu. Vztah práce ke kapitálu a důležitost subjektivního rozměru člověka při pracovním procesu jsou hlavními tématy encykliky. Papež zdůrazňuje prvenství práce nad kapitálem a komentuje ideologický střet kapitalismu a marxismu, dále se v encyklice věnuje právům pracujících a spirituální rovině práce. Tématům souvisejícím s prací člověka se věnuje encyklika *Centesimus annus*, podle níž má být soukromé vlastnictví v souladu s univerzálním určením statků, nelze je protiprávně zneužívat k vlastnímu obohacení. V apoštolském listě *Christifideles laici* Jan Pavel II. píše o úkolech laiků, kteří se mají věnovat otázkám nezaměstnanosti a nespravedlnosti v pracovním prostředí, v němž mají usilovat o vytváření solidárního společenství. V apoštolském listě *Dies Domini* píše o pracujících, kterým má být dopřán odpočinek ke slavení a svěcení neděle.

Na závěr lze konstatovat, že katolická nauka o lidské práci nabízí lék a cestu současnému nemocnému světu práce, který si místo Boha do svého středu postavil hodnotu peněz.

Použitá literatura

- ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-030-6.
- ASSLÄNDER, F. A GRÜN, A. *Práce jako duchovní úkol*. 1.vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2011. ISBN 978-80-7195-368-5.
- BAHOUNEK, J. *Sociální učení církve*. 1. vyd. Brno: Petrov, 1991. ISBN 80-85247-14-3.
- BOUBLÍK, V. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2001. ISBN 80-7192-490-3.
- ČSL. ODBOROVÉ SDRUŽENÍ KŘESŤANSKO- SOCIÁLNÍ. *Dělnictvu a zaměstnanectvu: K oslavě 35. výročí vydání encykliky Rerum novarum*. Brno: Čsl. odborové sdružení křesťansko- sociální, 1926. ISBN *neuveдено*
- ČERNUŠKA, P., POSPÍŠIL, C. V. A STANĚK, F. (ed.). *Interdisciplinární úvod do četby kompendia sociální nauky církve*. 1. vyd. Brno: Luboš Marek, 2009. ISBN 978-80-87127-16-2.
- Deklarace o náboženské svobodě Dignitatis humanae. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2002. ISBN 80-7192-467-9.
- DUBOVSKÝ, P. (ed.). *Genezis: Komentáře k Starému zákonu*. 1. vyd. Trnava: Dobrá Kniha, 2008. ISBN 978-80-7141-626-5.
- ERNST, W. *Katolická sociální nauka - východisko z krize?* Praha: Pastorační středisko, 1996. ISBN *neuveдено*.
- FAUSTI, S. *Nad evangeliem podle Marka: Porozumět Božímu slovu*. 1. vyd. Praha: Paulínky, 2007. ISBN 978-80-86949-39-0.
- FIALA, P., HANUŠ, J. a VYBÍRAL, J. (ed.). *Katolická sociální nauka a současná věda: Interdisciplinární analýzy sociálních encyklik Jana Pavla II.* 1 .vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-024-1.

- Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2002. ISBN 80-7192-467-9.
- JAN XXIII. *Mater et Magistra*: Encyklika Jana XXIII. o nejnovějším vývoji života společnosti a o jeho utváření ve světle křesťanského učení z 15. května 1961. In *Sociální encykliky (1891 -1991)*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.
- JAN PAVEL II. *Dies Domini: O svěcení dne Páně ze dne 31. května 1998*. I. vyd. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7113-234-9.
- JAN PAVEL II. *Centesimus annus*: Encyklika Jana Pavla II ke 100. výročí *Rerum novarum* z 1.května 1991. In *Sociální encykliky (1891 -1991)*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.
- JAN PAVEL II. *Laborem exercens: Encyklika Jana Pavla II. o lidské práci ze 14. září 1981*. 1.vyd. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-007-9.
- JAN Pavel II. *Christifideles laici: o povolání a poslání laiků v církvi a ve světě: posynodní apoštolský list Jana Pavla II. z 30. prosince 1988*. 2. vyd. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-162-8.
- JAN Pavel II. *Redemptor hominis: Encyklika Jana Pavla II, Vykupitel světa z 4.března 1979*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-178-4.
- Jeruzalémská bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*. 1. vyd. Praha: Krystal OP a Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2010. ISBN- 978-80-7195-489-7.
- Katechismus katolické církve*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2002. ISBN 80-7192-473-3.
- Kodex kanonického práva*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6.
- LEV XIII. *Rerum novarum*: Encyklika papeže Lva XII.I. o dělnické otázce z 15. května 1891. In *Sociální encykliky (1891 -1991)*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.
- OCKENFELS, W. *Katolická sociální nauka*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-081-8.

- PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR. *Kompendium sociální nauky církve*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.
- PIUS XI. *Quadragesimo anno*: Encyklika Pia XI. o uspořádání společnosti, obnově společenského řádu a jeho zdokonalení podle zásad evangelia ke 40 . výročí vydání *Rerum novarum*. In *Sociální encykliky (1891 -1991)*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.
- Sociální učení církve: pracovní texty pro vzdělávání laiků*, Olomouc: Arcibiskupství Olomoucké, 1992. ISBN nevedeno.
- STEWART, C. *Modlitba a komunita: Benediktinská tradice*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2004. ISBN 80-7192-793-7.
- SPIAZZI, R. *Sociální kodex Církve*. 1. vyd. Tišnov: Sursum, 1993. ISBN nevedeno.
- SPIEKER, M. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*. 1. vyd. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-24-8.
- ŠPAČEK, R. *Práce ve světle zjevení Božího*. Praha: Cyrilo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1901. ISBN nevedeno.
- ŠPIDLÍK, T. *Prameny světla*. 4. vyd. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7412-035-0.

Seznam použitých zkratek

CE	Centesimus annus
DH	Dignitatis humanae
ed.	editor (neboli vydavatel)
GS	Gaudium et spes
KKC	Katechismus katolické církve
KSN	Kompendium sociální nauky církve
C	Laborem exercens
LE	Mater et Magistra
MM	například
např.	Quadragesimo anno
QA	Rerum novarum
RN	strana
s.	srovnej
srov.	svatý
sv.	

Všechny zkratky biblických knih jsou převzaty z liturgického překladu.